

811.163.41'373.45:811.111

371.3.:811.163.41

<https://doi.org/10.18485/kij.2022.69.1.10>**МИРЈАНА М. СТАКИЋ САВКОВИЋ***

Филолошка гимназија

Београд

Оригинални научни рад

Примљен: 25.11.2021.

Прихваћен: 30.05.2022.

МАРИЈАНА М. ПРОДАНОВИЋ**

Универзитет Сингидунум

Београд

ЈЕЗИЧКИ ПРОЦЕСИ И САВРЕМЕНА НАСТАВНА ПРАКСА (истраживачки налази о англицизацији српског језика у настави)

У раду се говори о уоченом процесу и различитим видовима англицизације српског језика у настави. На основу истраживања спроведеног међу ученицима и студентима разматрају се узроци, последице и најчешћи примери њиховог огрешења о фонетску, лексичку, морфолошку и синтаксичку норму српског језика. Посебно се сагледава предрасуда која сугерише да је за англицизацију српског језика „крива” средња школа (више се изучава књижевност него језик). Резултати истраживања показују да се у наставном процесу, поред преузимања речи из енглеског језика, ради о запоседању српског у свим његовим слојевима и структурама. Међутим, ова језичка појава би се пре могла повезати са било којим другим наставним предметом него са *Српским језиком и књижевношћу*.

Кључне речи: српски језик, енглески језик, језички контакти, англицизација, англицизми, наставни процес.

1. Уводне напомене

Употреба англицизама се и у релевантној научној литератури превасходно повезује са контекстом медијског изражавања (усменог и писаног), са коришћењем савремених технолошких средстава, са терминологијом из области спорта, трговине, економије и маркетинга. Ово потврђује и садржај већине научних радова који су се датом темом бавили у часопису *Српски језик*. Истраживањем библиографских јединица (*Српски језик I–XXVI*) у текстовима који на различите начине тематизују језичке контакте српског и енглеског језика, само се у једном од њих позајмљенице (па и англицизми) директније разматрају у

* mirjana.stakicsavkovic@filoloska.edu.rs

** mprodanovic@singidunum.ac.rs

контексту наставе (примарно наставе српског језика)¹. А овакви приступи англицизмима и англицизацији нису изузеци – врло је мало истраживања која показују шта се у вези са урушавањем српског језика или његовим (не)чувањем од англицизације чини у настави и у нашем школству². Под појмом *англицизација* (у наставном процесу) овде се не мисли само на лексичко поље (углавном неоправдана, а понекад и прикладна употреба англицизама³), него на свеколики продор енглеског језика у писање, говорење, учење, мишљење и међусобну комуникацију на релацији ученик–наставник и ученик–ученик. Англицизација српског језика уочљива је у свим наставним предметима, у свакодневној узрасној језичкој пракси ученика, али и у све чешћој потреби наставника да се ученицима приближе „њиховим језиком” (да им предметну материју учине „разумљивијом” служећи се англицизмима или тзв. англосрпским језиком⁴).

У ретким освртима на тему наставе у контексту англицизације српскога језика могу се прочитати и неке, теже одбрањиве претпоставке, углавном засноване на (пред)убеђењима у вези са наставом српског језика у средњим школама. Тако на пример, ауторке текста *Можемо ли да живимо без енглеских речи* парафразирају следећи став лингвисте Ивана Клајна: „Он сматра да српска лексика јесте у лошем стању, али не због енглеских речи. Према професору Клајну, главни кривци су: средња школа – где нема наставе матерњег језика, већ се предаје само књижевност, потом недостатак званичне бриге за језичку културу и медији” (Милошевић/Петровић 2011). О томе да је борба против прекомерне

¹ Марија Киришова, *Англицизми у језику савремене штампе* (IV, стр. 545–554), Ратомир Цвијетић, *Позајмљенице у настави српског језика* (IX, 567–576), Драгана Недељковић, *Англицизми у пословном регистру српског језика* (XIV, 585–590), Ана Д. Милановић, Милан Д. Милановић, *Анализа англицизама у области пословне администрације и трговине* (XVII, 441–461), Валентина В. Будинчић, *Енглески као интернационални језик спорта у времену (англо-)глобализације* (XX, 551–560), Валентина В. Будинчић, *О надимцима фудбалских репрезентација у српском језику у светлу англицизације и језичке норме* (XXV, 647–659).

² И већина радова новијег датума који тематизују употребу англицизама међу младима истраживања усмеравају ка утицају језика друштвених мрежа на српски језик (нпр. Миљковић 2020; Вуковић 2020), а не ка школи и настави.

³ Употреба термина који долазе из страног лексичког фонда је некада оправдана, али је такве термине потребно узимати с мером, уз „*sposobnost finog razlučivanja i nijansiranja, a bez kategoričkih predrasuda i stereotipa*” (Бугарски 1996: 24). „Треба их учити и знати, добро их гласовно и облички, тј. фонолошки и морфолошки прилагођавати, употребљавати их с мером, без аверзије. Кад се ваљано науче, тачно и умесно употребе, оне престају бити туђице...” (Брборић 1996: 48).

⁴ У поглављу *Англосрпски свуда око нас*, Твртко Прћић о англосрпском језику каже: „Једна од најупадљивијих и најбитнијих последица све бројнијих утицаја енглеског језика на српски, која проистиче из његове функције допунског језика, јесте постепена **хибридизација** српског језика. Тако настала творевина може се назвати, помало шaljиво али нажалост прикладно, **англосрпским језиком**. [...] Ова хибридна и спонтана творевина представља врсту српског језика који (све више) одступа од својих норми и (све више) бива употребљаван према нормама енглеског језика. Међутим, неопходно је нагласити да се под англосрпски језик никако не подводи сваки утицај енглеског језика на српски, него само оно што чини неоправдане и непотребне иновације настале под утицајем енглеске норме” (Прћић 2011: 78).

„Кada се ради о утицају енглеског на српски, деvedestih година XX века по већ постојећем моделу настао је термин *Serglish*, употребљен да означи утицај енглеског на српски у сфери лексике, фонологије, морфологије и синтаксе...” (Мишић Илић 2011: 74).

некритичке и нефункционалне употребе англицизама заправо „борба с ветрењачама”, а да својеврсну улогу на страни ветрењача игра управо систем нашег образовања и настава српског језика говори и Твртко Прћић. У поглављу *Да ли је све ово само борба с ветрењачама?*, размишљајући о могућим начинима превазилажења најезде англицизама у целокупни систем српског језика, аутор инсистира на томе да ће се стање у угроженом српском језику још више погоршавати све док, између осталог: „ne sazi svest o tome da je neprihvatljivo da se u okviru predmeta Srpski jezik u srednjoj školi predaje gotovo isključivo domaća i strana književnost, te da je zbog toga neophodno uvesti dva odvojena predmeta – Srpski jezik i kultura izražavanja, i Književnost, koja bi predavala dva profesora” (Прћић 2011: 265).

На основу предочених ставова наших угледних лингвиста, али и других аутора који су се у различитим временским периодима, у мањој или већој мери, бавили темом изучавања српског језика и књижевности у нашим школама (приматом једне наставне области, тј. надређеношћу једне научне области другој у оквиру предмета Српски језик и књижевност) као и концептом, односно, методичким приступима подучавању овог наставног предмета у доуниверзитетском образовању (А. Белић, Р. Димитријевић, М. Николић, П. Илић, Љ.Петровачки, А. Милановић, Р. Драгићевић и др.) приметно је да већина аутора има готово усаглашене ставове који упућују на закључак да ученици све лошије знају српски језик због тога што се у непосредној настави (посебно средњошколској) већ деценијама првенство даје изучавању књижевности. С тим у вези, чини се да предочени став који преовладава у различитим методичким, педагошким и лингвистичким освртима и указује на неравноправан положај српског језика у односу на књижевност, на проблематичну концепцију наставног предмета и споран начин његове реализације упућује ка закључку да је управо ово (пре свега, несразмерна заступљеност језичких наставних јединица које су програмом предвиђене, али током часова нису реализоване) један од кључних разлога за незадовољавајуће исходе у области наставе српског језика – у односу на очекиване стандарде и потребне исходе ученичког знања. Такође, и појава англицизације српског језика у досадашњим истраживањима углавном се повезује са недовољним бројем часова Српског језика, са недовољним и неадекватним обрадама граматичких наставних јединица, те са функционалном неписменешћу ученика.

Међутим, полазиште овога рада заснива се у другачијој перспективи и претпоставци – да су у нашем школском систему, без обзира на концепт и начин реализације предмета Српски језик и/или Књижевност, управо ове научне области и управо овај наставни предмет најснажнија одбрана и готово усамљени чувари српског језика у настави и школи. Овакво полазиште имплицира и очекиване резултате које ћемо у овом раду настојати да предочимо и докажемо: англицизми у наставу улазе чешће из других наставних предмета, лоших превода, из многих важећих уџбеника, због погрешних методичких стратегија, због урушених читалачких навика и, наравно, због превиђања и занемаривања штетности англицизације, тј. игнорисања значаја језичке културе и функционалне писмености у оквиру *сваког* наставног предмета,

С тим у вези – циљ овога рада није сведен само на приказ резултата спроведеног истраживања и интерпретацију закључака. Поред увида у исходе истраживања, указаћемо и на оне аспекте наставне праксе у којима се, у свом међуодносу са другим наставним предметима, *Српски језик и књижевност* разумева као изоловани наставни предмет, а не као окосница и предлогак за усвајање/исказивање знања и из свих других наставних области. *Српски језик и књижевност* јесте предмет од националног значаја и сагласни смо са идејом да би његов статус требало да буде натпредметни⁵, али примена стечених знања из овог предмета и функционално неговање српског језика у свим другим наставним/научним дисциплинама такође би требало да постане национални интерес у процесу формалног образовања.

2. Теоријски оквир

2.1. Англицизација српског језика у најчешћим примерима из наставне праксе

Када је реч о фонетским, лексичким, морфолошким, синтаксичким, па и правописним огрешењима у односу на језички стандард и норму српског књижевног језика, у наставном процесу (у свим наставним предметима) англицизација српског језика постаје све очигледнија и све распрострањенија појава. Примера је много и јасно је да би сваки језички ниво могао да буде предмет засебног истраживања. У наставку овога рада биће назначене основне смернице, најчешћа огрешења и примери англицизације који су преузети из корпуса наших истраживачких налаза⁶.

2.1.1. ФОНЕТСКА ОДСТУПАЊА У ОДНОСУ НА НОРМУ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Незауствљив прилив новијих англицизама који именују претходно неименоване појмове у савременом српском језику, или појмове који су, развојем савремених технологија на међународном плану однедавно постали део лексичког фонда, довео је до нових појава и на плану изговора преузетих јединица. Као и током протеклих деценија – од када је контакт између два језика, српског и ен-

⁵ У тексту *Штања српског језика и књижевности у основној школи*, Рајна Драгићевић истиче: „По угледу на ситуацију у Русији, предлажемо увођење натпредметног статуса. Српски језик не треба да се третира као општеобразовни предмет. На сајту руског Министарства просвете наглашава се појам натпредметности руског језика, тј. натпредметна функција курса матерњег језика. Тај школски предмет има улогу да развије код ученика све основне функције језика и мишљења: комуникативну, интелектуалну, информациону, организациону. Овакав натпредметни статус Руског језика у школи омогућава да се у руским школама подразумева да у настави доминира Руски језик” (Драгићевић 2020: 16).

⁶ Узорак, методологија, налази истраживања, те њихова квантитативна и квалитативна обрада, зарад целовитијег увида, обједињени су и представљени у наредном поглављу (3. Истраживачки налази о англицизацији српског језика у наставном процесу).

глеског, постао оволико приметан – говорници језика примаоца се одлучују како за изговор који прати ортографију, тако и за изговор који прати онај оригинални – у језику даваоцу (Филиповић 1986: 69–71). Премда је приличан број јединица које припадају различитим врстама речи чији изговор се у језику примаоцу ослонио на аутохтону ортографију (као и комбинацију утемељености на ортографији, уз садејство са трансфонемизацијом), а то су, рецимо: *атачмент* (прилог/додатак), *постовати* (објавити), *таговати* (означити), треба напоменути да је више оних термина где је примењен механизам трансфонемизације, као у примерима: *џацовати* (осуђивати), *мок тест* (пробни тест), *биџовање* (претерана употреба), *криџовати* (осећати срамоту због туђег поступка), *синовати* (приметити а не реаговити), *филлинг* (осећај, осећање), *лајк* (показати да ти се свиђа), *шеровање* (дељење), *хејт* (показати да ти се не свиђа)⁷.

У вези са тим – увидом у природу оригиналног изговора наведених речи – могло би се потврдити постојање фонема које нису део гласовног система савременог српског језика (нпр. /æ/, у *attachment*, која, по својим дистинктивним обележјима, представља својеврсну синергију српског средњег самогласника, предњег реда и ниског самогласника, средњег реда) (Станојчић/Поповић 2016: 29–30). Затим, употреба дифтонга /əʊ/, нпр. у *post*, замењена је монофтонгом у српском језику, што је, заједно са претходно наведеним, сагласно тврдњама о томе да гласови из језика даваоца (односно L2 језика, уколико говоримо о процесу учења страног језика), имају потребу да буду изједначени са гласовима у језику примаоцу (односно L1 језику) којима су најсличнији (Марковић 2012, Флеги и др. 1997).

Познато је да српски језик има пет самогласника – који могу бити кратки или дуги (Милетић 1933: 118; Станојчић/Поповић 2016: 29–30), међутим, чини се да дужина самогласника, препознатљива у неким речима у енглеском језику, у процесу позајмљивања, не бива увек и доследно пренесена, односно сачувана. Узмимо за пример /i:/, која је, следећи карактеризацију *Међународне фонетске абецедe* (Роуч 2004), описана као дуга фонема – док у српском језику, у речима преузетим из енглеског језика, може да промени свој изворни карактер (упоредимо нпр. дужину самогласника у речи *тим*, од енглеског *team*, с једне стране, и у све учесталијој *синовати* од енглеског облика *seen*, с друге стране).

Чини се, такође, да је трансфонемизација (учесталија за потребе изговора нових англицизама) начин да се говорници осећају сигурније, посебно када је у питању изговор термина са којима се језик раније није сусретао. Имајући у виду разлике у правилима која се односе на изговор оба језика – говорници језика примаоца, након препознавања изговора термина из језика даваоца, настоје да

⁷ Од девет наведених речи које се у речнику наших испитаника појављују и као најучесталији англицизми, само је једна од њих (*филлинг*) уврштена у *Речник новијих англицизама* (Васић и др. 2001). Ова књига је објављена 2001. године и нема сумње да је у тренутку издања обухватила све значајније англицизме онога времена. Међутим, већ 2021. године могло би се рећи да је *Речник новијих англицизама* анахроно дело и да изискује озбиљну допуну. Ово само потврђује брзину и количину преузимања англицизама са којом се наш језик суочава.

термин одомаће управо у облику који тежи да буде препознатљив и по којем ће се спона са изворним термином лако уочити. Истовремено, тиме доприносе уједначеном изговору истог међу другим говорницима, односно, не остављају простор за стварање варијанти које би, потенцијално, својом непрецизношћу, могле да замагле и сам термин.

2.1.2. НАЈЧЕШЋИ ПРИМЕРИ АНГЛИЦИЗАМА ИЗ НАСТАВЕ – ЛЕКСИЧКО ПОЉЕ

Најчешћи англицизми које су испитаници повезали са наставним процесом и употребом у школском контексту били су: *компјутер* (рачунар), *даунлоад/-овати* (преузети), *презентација* (представљање, излагање), *перформанс* (наступ, представа), *фолдер* (фасцикла), *фидбек* (повратна реакција, информација), *ан-грејд/-овати* (унапредити, побољшати).

Међутим, ни употреба калка, директног превода, није неуобичајена појава када је у питању позајмљивање речи и израза из енглеског (Милојевић 2000: 29). Наведени феномен посебно је приметан у преводилачкој пракси. Позајмљивање као технику превођења без које би, услед недостатка домаћих термина, превођење научне и стручне литературе неретко било незамисливо, треба разликовати од посезања за страним изразом онда када у истом значењу постоји домаћи. Чини се, ипак, да на лексичко- семантичком плану језички пуризам, чак и у околностима у којима недвосмислено постоји еквивалент који је саставни део домаћег лексичког фонда – не истрајава. Наиме, лексички спојеви у облику идиома често бивају директно преузети – дословно преведени, те су испитаници навели и примере као што су:

- *мислити изван кутије* (енг. *to think outside the box*), на чијем месту би могао да се нађе израз *бити широких схватања*;
- *радити за* (*зарађивати за*) *кикирики* (енг. *to work for peanuts*), којег би значењски могли да замене изрази *радити за сићу* / *минималац* / *ситне паре*, *бити мало плаћен*;
- *видети црвено* (енг. *to see red*), уместо домаћих *позеленети од беса*, *доживети да ти падне мрак на очи*, итд.

Колокације (нарочито оне које илуструју spoj глагола и именице) су, такође, пронашле своје место у домаћем језичком изразу (Панић Кавгић 2006). Чак и у случајевима када њихова употреба директно угрожава принцип језичке економије (а принцип економичности представља један од основних разлога због којег се страни/позајмљени термин преузима), колокације су чест пример англицизације нашег језика и у наставној пракси. С тим у вези, издвојићемо најчешће примере који су се у нашем истраживању појављивали:

- *имати доручак, ручак, вечеру* (енг. *to have breakfast, lunch, dinner*) уместо домаћег *доручковати, ручати, вечерати*;
- *направити грешку* (енг. *to make a mistake*) уместо домаћег *погрешити*;

- *дати / пружити превоз* (енг. *to give somebody a lift*) уместо *домаћег превести / одвести / пребацити / одбацити* (колоквијално);
- *дати мишљење* (енг. *to give your opinion*) уместо *изнети / изразити мишљење*;
- *дати прилику* (енг. *to give someone/something a chance*) уместо *пружити прилику*.

2.1.3. НАЈЧЕШЋИ ПРИМЕРИ МОРФОЛОШКО-ТВОРБЕНЕ АНГЛИЦИЗАЦИЈЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Независно од временског периода који је једна енглеска реч провела од тренутка када је постала препознатљива у фонду српског језика (језика примаоца), чини се да она, без потешкоћа, преузима домаће наставке, чиме постаје и морфолошки асимилвана. Тако се дешава да многе преузете речи из енглеског, истовремено преузимају и наше наставке за грађење (множине, инфинитива, именица и сл.), а најчешћи примери за овакву појаву у нашем истраживању били су:

- *лајк* (свиђање, енг. *like*), два *лајка*, *лајковати*, *лајковање*;
- *хејт* (недопадање, енг. *hate*), *хејтер*, *хејтовати*, *хејтовање*;
- *шер* (подела/дељење, енг. *share*), два *шера*, *шеровање*, *шеровати*;
- *фоловер* (пратилац, енг. *follower*), неколицина *фоловера* и сл.

Са друге стране, треба истаћи и то да нису сви позајмљени термини преузели особености савременог српског језика, него су и даље морфолошки фосилизовани. Рецимо, у примерима као што су *филинг* (*Имам неки филлинг да ће све да буде у реду*, енг. *feeling*) или *аутфит* (*Не допада ми се његов данашњи аутфит*, енг. *outfit*), готово да не проналазимо ни облике са наставцима карактеристичним за множину у енглеском језику *филингз*, *аутфитс*, нити – у складу са правилима која се примењују у домаћој творби – *филинг/-ови/филинзи*, односно, *аутфит/-ови*, *-и* те се њихова употреба примарно везује за облик једнине.

2.1.4. НАЈЧЕШЋИ ПРИМЕРИ УРУШАВАЊА СИНТАКСЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Свеприсутни утицај енглеског језика на нашу језичку норму оставља траг и на плану синтаксе савременог српског језика. У том смислу, све чешће се можемо сусрести са пасивним конструкцијама, по којима домаћи израз није препознатљив. При превођењу (калкирању) страног израза неретко се, како у писаном, тако и у говорном језичком дискурсу (и у различитим регистрима), наилази на конструкције оваквог типа:

- *Презентација је сачувана у мом фолдеру.* (енг. *The PPT has been saved in my folder.*);
- *Оцене могу бити пронађене на сајту.* (енг. *The grades can be found on the website.*).

Такође, глаголски прилог садашњи и на оним местима где би се очекивала сложенија конструкција односног карактера (зарад прецизнијег описа), нерет-

ко бива употребљен као модификатор у оквирима именичке синтагме. Рецимо: *ходајућа невоља* (уместо нпр. невоља која хода, односно човек који доноси невоље, енг. *walking trouble*), *летећи човек* (уместо нпр. човек који лети, енг. *flying man*), *умирући људи* (уместо нпр. људи који умиру, енг. *dying people*) и сл. Ово је, очекивано, довело и до својеврсних одступања на примеру уобичајеног поретка реченичних конституената у савременом српском језичком изразу. Наиме, редослед елемената у енглеском језику одсликава мањи степен међусобне замењивости, тј. укључује својеврсна ограничења (Квирк и др. 1985: 51). На пример:

- *Он није паметан довољно да одговори на сва та питања.* (енг. *He is not intelligent enough so as to answer all these questions.*);
- *Наши студенти читају много.* (енг. *All our students read a lot.*);
- *Ми регуларно њих посећујемо у школи.* (енг. *We regularly visit them at school.*);
- *Сви се слажу да су људи непристојни тамо.* (енг. *Everybody agrees that the people are impolite there.*).

У издвојеним примерима из истраживања, не само да се (изнова) потврђује давање предности страном лексичком изразу – чак и онда када постоји домаћи еквивалент (*регуларно* – уместо *редовно*), него се уочава и директно преузимање/ задржавање места прилога које му иначе припада у језику даваоцу (*читају много* – уместо *много читају*, *јак довољно* – уместо *довољно јак*; *тамо* у финалној позицији исказа и сл.).

Наведени примери из корпуса истраживања потврдили су и све чешћа искуства из наставне праксе – у свом говорном и писаном изразу наши ученици све интензивније преузимају ред речи који је карактеристичан за енглеску, а не за српску реченицу.

2.1.5. НАЈЧЕШЋИ ПРИМЕРИ ПРАВОПИСНИХ ОГРЕШЕЊА

Нема сумње да су погрешке у односу на правописну норму нашег језика још један слој који искуствено потврђује англицизацију српског језика у настави. У вези са тим, и у наставној пракси приметна је честа употреба почетног великог слова пунозначних речи (аналогно правилима енглеског језика у којем се великим словом пишу све врсте речи, са изузетком чланова, предлога и везника). Тако се у многим есејима, писменим задацима и ученичким радовима при писању назива институција, филмова, књига, улица, подражава правопис енглеског језика. Рецимо:

- *Збогом Оружје* (енг. *A Farewell to Arms*);
- *Народна Скупштина* (енг. *The National Assembly*);
- синтагма *Јесен у Њујорку* (енг. *Autumn in New York*) и сл.

Употреба почетног великог слова проналази примену и у писању назива дана у недељи, односно месеца у години (нпр. *Јануар*, *Октобар*, *Април*, *Среда*, *Недеља* и др.). Такође, при писању управног говора, навођење туђих речи све чешће је окружено знаковима навода чија је позиција преузета из енглеског

језика (нпр. „Не само да је леп, он је и паметан”), што потврђује тенденцију преузимања енглеске правописне праксе. Напоследку, као илустративан пример издваја се и писање тачке и запете. Ово су знакови интерпункције чије непрецизно писање може довести и до неразумевања поруке. Наравно, правописно огрешење не спречава увек прецизан пренос поруке, али свакако оставља трага у самом процесу размене (Ивир 1985: 100). Рецимо, изостављање тачке уз арапски број (која се у енглеском језику не користи у исту сврху), уклониће особину реда, редоследа (6. према 6, где је само први припадник групе редних бројева).

3. Истраживачки налази о англицизацији српског језика у наставном процесу

3.1. Узорак и методологија

Истраживање за потребе овога рада спроведено је на узорку од 200 испитаника, мушког и женског пола, узраста од 15 до 22 године. Реч је о тзв. *пригодном узорку*, тј. о испитаницима који су били спремни да одговарају на постављена питања, а критеријум се првенствено односио на припадност одговарајућој групи – ученици и студенти. Испитаници су, дакле, млади људи чије школовање и даље траје, чији су увиди у школски живот непосредни, а улога у наставном процесу активна. Половину испитаника (100) представљали су ученици Филолошке гимназије из Београда, школске установе у којој се *Српски језик и Књижевност* изучавају као два засебна наставна предмета. Другу половину испитаника (100) чинили су студенти англистике Универзитета Сингидунум који у свом претходном школовању углавном имају искуство учења српског језика и књижевности у оквиру једног наставног предмета. Поред вршњачке блискости, све испитанике одликује оријентисаност ка филологији, српски језик им је матерњи и сви изучавају енглески језик. У контексту међујезичких корелација, значајно је потцртати и то да су сви испитаници у свом статусу ученика или студената истовремено примаоци садржаја (наставних тема) из оба језика – српског и енглеског, са којима се у наставном процесу свакодневно сусрећу. Учесници истраживања су одговарали на питања отвореног и затвореног типа, те је и обрада подразумевала квалитативни и квантитативни приступ добијеним резултатима⁸. Циљ овако конципираног упитника био је да се провери улога/утицај школе и наставног процеса на неговање или урушавање српског језика који би, сматрамо, морао бити брига сваког наставника који, служећи се њиме, подучава и васпитава.

⁸ Зарад принципа економичности и поштовања прописаног обима рада, нисмо у прилици да штампамо оригинални упитник (четири странице, десет питања и у оквиру сваког од њих инструкција да се образложи изражени став или дају примери који илуструју заступано гледиште). Стога ћемо овде представити квалитативну и квантитативну обраду добијених података, а у оквиру тога и сама питања. Када је реч о квантитативним исходима, напомињемо да су резултати засновани на фреквенцији, Спирмановој корелацији, а за саму обраду података употребљена су два програма – SPSS 21 и Nvivo 11.

3.2. Резултати и анализе

3.2.1. УПОТРЕБА АНГЛИЦИЗАМА У НАСТАВИ – УЧЕСТАЛОСТ И ПРИМЕРИ

Табела 1.

У настави користимо англицизме	У настави не користимо англицизме
82,4% испитаника	17,6% испитаника

Анализа података добијених у спроведеном истраживању указује на учесталу употребу англицизама међу припадницима посматране циљне групе. Подаци су следећи: 82,4% испитаника изјашњава се позитивно, а свега 17,6% ученика/студената негира употребу англицизама у наставном процесу.

Ово су најкарактеристичнији и најчешћи одговори који указују на разлоге због којих испитаници толико учестало користе англицизме у настави:

- Англицизме користимо у ситуацијама у којима желимо да звучимо ученије и озбиљније (најчешће у природним наукама пошто имају посебну терминологију);
- Користимо их на предметима попут *Информатике*, *Психологије*, *Социологије*, *Биологије* и *Устава* зато што сматрамо да ће употребом англицизма значење појма бити прецизније исказано;
- Најупадљивије их користимо у *Информатици* зато што у српском језику не постоје синоними за већину тих стручних израза;
- Користимо их у преводу, када радимо „вокабулар“;
- Користимо англицизме када не можемо да се сетимо српске речи за одређени појам;
- Англицизме користимо у току својих „презентација“;
- Употребљавамо их на часовима на којима користимо уџбенике у којима има много англицизама и где их и професори често користе.

На основу одговора испитаника закључује се и да уџбеници многих наставних предмета обилују терминима за које не постоји одговарајући превод нити прикладно објашњење значења датог термина које би било исказано на српском језику. Такви примери по аутоматизму улазе у наш језик јер су ученици/студенти сигурнији да ће, инертним преузимањем уџбеничког одређења, при одговарању бити прецизнији. Некритичко преузимање англицизама (и где може и где не би смело) карактеристично је и за наставнике који често нису тумачи ни коректори уџбеничке терминологије, већ неретко преузимају улогу конзумента и преносилаца написаног, а ученици их у томе следе. Многи одговори указали су и на то да је све више наших ученика/студената који у свом усменом и писаном изражавању располажу значајнијим лексичким фондом енглеских него српских речи,

па отуда и сведочење о томе да у процесу учења, све чешће, полазе од енглеског ка српском, будући да им је лакше да разумеју енглески израз зато што „не могу да се сете српске речи за одређени појам”.

3.2.2. ОДНОС ИСПИТАНИКА ПРЕМА АНГЛИЦИЗАЦИЈИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
У НАСТАВИ

Табела 2.

Англицизми се у настави користе прекомерно и углавном непотребно (Група I)	Англицизми се у настави користе, али то је уобичајено и не представља проблем (Група II)
54,9% испитаника	45,1% испитаника

Иако се, видели смо, чак 82,4% испитаника изјаснило да у настави користи англицизме, занимљиво је да већина њих не подржава употребу страног језичког израза, те да 54,9% (Група I) верује да је присуство англицизама у наставном раду прекомерно и углавном непотребно, док 45,1% (Група II) у овоме не препознаје проблем.

С тим у вези, издвајају се следећи карактеристични одговори:

Група I

- Не подржавам употребу англицизама уколико постоји прикладна домаћа реч;
- Пречеста употреба англицизама утиче на промену састава нашег речника који обогаћујемо страним, а не домаћим речима;
- Употреба англицизама у настави звучи непрофесионално, незобилно и непотребно;
- Англицизмима кваримо наш језик.

Група II

- Неке речи је немогуће превести на српски и тада су англицизми неопходни;
- Због развоја технологије за неке термине је лакше користити англицизме;
- Зато што је понекад лакше изразити се англицизмом, него пронаћи српску реч;
- Језик треба да прати модернизацију, а модерна настава је упућена на компјутере, а компјутери на енглески језик;
- Многи млади наставници су већ навикли да користе англицизме, па их уносе и на предавања – оваква комуникација је све распрострањенија и подстиче блискост између наставника и ученика.

Одговори *Групе I* упућују на високу освешћеност испитаника у вези са потенцијалним опасностима које нагризају српски језик – промена састава ученичког речника, потискивање и заборављање многих српских речи, омаловажавање сопственог језика и сл. Такође, они управо образовним институцијама (школама и факултетима) приписују одговорност и обавезу да остану брижљиви чувари српског језика – настава треба да инсистира на употреби домаћих речи и да потискује неоправдано коришћење англицизама и англосрпских језичких конструкција⁹. Наставници би у таквом подухвату требало да буду узорни образци и предводници. Са друге стране, одговори *Групе II* показују високи степен толеранције у вези са англицизацијом у настави. Њихови аргументи су усмерени ка идеји о значају модернизације наставе коју примарно повезују са коришћењем технолошких наставних средстава и улогом технологије у наставном раду (учењу, истраживању, „презентовању”...). Сматрају да су многе речи из ове области непреведене, али и непреводиве на српски језик (покушај превођења би понудио извештачене и неприродне изразе који би само компромитовали српски језик). За разлику од својих вршњака из *Групе I*, ови ученици/студенти подржавају наставнике који се у великој мери служе англицизмима, а у томе препознају њихов покушај да буду разумљивији и блискији са својим ученицима.

3.2.3. УПОТРЕБА АНГЛИЦИЗАМА МЕЂУ НАСТАВНИЦИМА – УЧЕСТАЛОСТ И ПРИМЕРИ

Табела 3.

Наставници употребљавају англицизме током наставног рада	Наставници се не служе англицизмима у наставном раду
72,5% испитаника	27,5% испитаника

Да су и наставници значајни актери у подршци, па и спровођењу англицизације српског језика у настави, потврђују одговори на питања која су разматрала ову тематику – 72,5% испитаника изјаснило се да наставници у наставном процесу, током излагања/илустровања/испитивања градива користе англицизме – свесно или несвесно. У вези с тим, издвајају се следећи карактеристични одговори:

- Неки наставници користе англицизме само када је то нужно (термини за које не постоји српска реч), а неки наставници намерно у свој говор

⁹ Говорећи о англосрпском језику, Твртко Прћић потцртава и следеће: „То је једна насумићна и произволна мешавина (односно *miks* или *mix*, како на том „језику” треба рећи и писати), чија је гласовна структура српска, чији су облици углавном српски, чије су речи непотребно позајмљене из енглеског и најчешће лоше прилагодене систему српског језика, тако да се користе без усталjenih правописних, граматичких или изговорних облика, а понекад и без усталjenог значења” (Прћић 2011: 7).

„убацују” англицизме, верујући да ће то што говоре више да одјекне и буде на „већем нивоу” или да ће тако бити ближи са нама;

- Многи наставници сматрају да ће нам помоћу англицизама лакше објаснити ново градиво и зато их често користе у току самог предавања;
- Користе их свакодневно зато што су англицизми постали неизоставни део скоро сваког предмета, а наставници углавном „говоре по књизи” (као што пише у уџбеницима).

Испитаници су указали на различите ситуације у којима њихови наставници прибегавају употреби англицизама. Они сматрају да се некада ради о оправданим поступањима наставника будући да је реч о интернационализмима и уско стручној терминологији за коју не постоји одговарајући превод на наш језик. Са друге стране, у томе виде инертно преузимање уџбеничке терминологије и незаинтересованост наставника за ваљаност сопственог језичког израза с обзиром на то да у настави примарно инсистирају на информативности и поузданости саопштаних података. Међутим, англицизација се, на основу ових одговора, може довести у везу и са одређеним предрасудама наставника, те се неретко дешава да они наменски користе англицизме јер су убеђени да ће тако звучати занимљивије, стручније, научно утемељеније. Одговори испитаника сугеришу и да неки наставници верују да ће на тај начин остварити већу блискост са својим ученицима, да ће их боље мотивисати, да ће их лакше заинтересовати за тему о којој говоре.

3.2.4. ОДНОС НАСТАВНИКА ПРЕМА АНГЛИЦИЗАЦИЈИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У НАСТАВИ

Табела 4.

Наставници толеришу употребу англицизама и англицизацију српског језика	Наставници не толеришу употребу англицизама и англицизацију српског језика
91,2% испитаника	8,8% испитаника

Осим што у наставном раду сами користе англицизме, наше истраживање сугерише да наставници показују изузетно висок степен толеранције у вези са ученичком употребом англицизама у формалним наставним ситуацијама. Према добијеним резултатима, 91,2% испитаника потврђује да наставници толеришу ову појаву, да је не препознају као проблем и најчешће не подстичу ученике/студенте да употребу англицизама изоставе или сведу на најмању могућу меру (изузетак су наставници српског језика и књижевности). С тим у вези, издвајају се следећи карактеристични одговори:

- Наставници углавном не обраћају пажњу, свеједно им је, само их интересује да тачно одговоримо на постављено питање;
- Углавном не реагују, осим ако је у питању англицизам који им није познат па траже да им објаснимо значење;
- И они сами користе англицизме (осим професорке српског), зашто би нас опомињали?;
- На *Српском језику* и на *Књижевности* од нас се обично тражи да нађемо одговарајућу домаћу реч, остали наставници то од нас не траже;
- Многи наставници не обраћају пажњу, а многи англицизми су се толико одомаћили да их је стварно тешко разазнати.

Будући да је 91,2% испитаника устврдило да наставници толеришу, а 8,8% указује на то да наставници не толеришу англицизме у формалним наставним околностима, у датим одговорима испитивали смо везу између издвојених наставних предмета и мере у којој се англицизми користе (или не користе) у оквиру сваког од њих (Табела 5). С тим у вези, сагледавана је и активност наставника, тј. њихово занемаривање ове појаве или подстицај ученика да англицизме замењују српским речима (Табела 6).

Обрађени подаци указују на то да је употреба англицизама најприсутнија у предмету *Рачунарство и информатика*. Са једне стране, овакав резултат је и очекиван – програмски језици су углавном писани на енглеском, интернационализација рачунарске терминологије прислужује глобалној намени информационо-технолошких средстава, а будући да је реч о једном од најмлађих наставних предмета, увезеном из димензије треће индустријске – дигиталне револуције, не чуди што је и језик овог предмета углавном увезен. Али, ово не би било толико забрињавајуће да се терминологија из *Рачунарства и информатике* не „извози” и у све друге наставне предмете. Зато се као један од најизраженијих видова англицизације српског језика (и у настави) може издвојити пасивно и некритичко преузимање, односно наше минималне, готово незнатне, стваралачке активности у прикладном превођењу енглеских или осмишљавању нових српских речи. Поред тога, истраживачки налази које смо у раду представили указали су на изражен процес англицизације српског језика у настави и показали учесталост одступања и огрешења у односу на фонетска, лексичка, морфолошка, синтаксичка устројства и правописну норму српског језика¹⁰. Обрађени и анализирани подаци недвосмислено су потврдили изнесено полазиште и примарну хипотезу овога рада.

¹⁰ У овом раду слој прагматике није разматран зато што ће бити предмет засебног истраживања.

Табеле 5. и 6.

Наставни предмети у којима је најчешћа употреба англицизама и англицизација српског језика		Наставни предмети у којима се ученици/студенти подстичу да негују српски језик и опомињу због употребе англицизама			
Предмет	Учесталост	Процент	Предмет	Учесталост	Процент
<i>Рачунарство и информатика</i>	90	40,91%	<i>Српски језик</i>	120	38,71%
<i>Социологија</i>	26	11,82%	<i>Књижевност</i>	82	26,45%
<i>Устав и права грађана</i>	2	0,91%	<i>Превод</i>	26	8,39%
<i>Историја</i>	10	4,55%	<i>Немачки језик (као други страни)</i>	6	1,94%
<i>Лингвистика</i>	18	8,18%	<i>Енглески језик</i>	4	1,29%
<i>Ликовна култура</i>	8	3,64%	<i>Реторика и беседништво</i>	6	1,94%
<i>Музичка култура</i>	4	1,82%	<i>Историја</i>	6	1,94%
<i>Реторика и беседништво</i>	10	4,55%	<i>Лингвистика</i>	4	1,29%
<i>Биологија</i>	20	9,09%	<i>Други предмети</i>	6	1,94%
<i>Психологија</i>	20	9,09%	<i>Нема предмета</i>	50	16,3%
<i>Филозофија</i>	8	3,64%	Укупно	310	100%
<i>Српски језик</i>	2	0,91%			
<i>Грађанско васпитање</i>	2	0,91%			
Укупно	220	100%			

4. ЗАКЉУЧАК

Резултати истраживања о англицизацији српског језика у наставном процесу и ставови испитаника истакли су озбиљније проблеме који траже и озбиљне стратешке приступе у превазилажењу. Уколико се искуства и ставови ученика/студената пажљивије сагледају, и из контекста школске праксе разумеће се значај, тачније неопходност прихватања и што хитније реализације идеја заступаних у *Декларацији о неопходности повећања броја часова српског језика и књижевности у основној и средњој школи*¹¹, али и у драгоцену иницијативи Одбора за стандардизацију српског језика да се учење српског језика настави и током студија. Чини се да реално полазиште ка могућем решењу проблема англицизације српског језика у настави стоји и у повећању броја часова *Српског језика и књижевности* у основним и средњим школама (видети *Декларацију*), у усаглашености образовно-васпитних институција и наставне праксе о неопходности функционалне примене знања из *Српског језика и књижевности* у оквиру свих других наставних предмета, те увођењу својеврсне преводилачке норме, чији би циљ био смањивање обима позајмљивања као преводилачке технике. Процесом англицизације и свођењем бриге о српском језику само на интерес истоименог наставног предмета, умногоме су нападнути његова укупна језичка структура, његов дух, и његова мисао, на ширем друштвеном плану – под изговором глобализације и модернизације, у образовном систему – под изговором глобализације, модернизације и конкурентности на тржишту рада, што у пракси значи да наше школе све више постају установе за извоз знања (а знање се лакше извози када млад човек који га из земље износи то чини на енглеском). У контексту теме нашег истраживања, показало се да фаворизовање једне научне/наставне области (књижевности/језика), за процес англицизације није посебно значајно. У овом процесу, наставници који предност дају изучавању књижевности нису препознати као они који о српском језику не брину или га не чувају. Разлог је вероватно и то што се речник најсигурније богати читањем, а богат речник и изграђене читалачке навике представљају поуздане сапутнике у очувању сваког матерњег језика, па и нашег. Овај проблем је друге врсте и много је дубљи и свакако да захтева пажњу и изучавање посредством додатних истраживања, која би детаљније осветлила све његове особине.

Англицизацију нашег језика не може да заустави само концепт изучавања једног наставног предмета јер она је повезана са целокупним начином рада, педагошким стратегијама, методичким приступима, са усмерењима наставног процеса ка репродуктивним или продуктивним исходима, ка „занимљивој” (компјутерској) настави или ка стваралачкој (компјутеризованој) настави, оној у којој би језик модних трендова и језик компјутера био подређен појмовном и критичком мишљењу, комуникативној, интелектуалној и стваралачкој функ-

¹¹ *Декларацију о неопходности повећања броја часова српског језика и књижевности у основној и средњој школи* једногласно су усвојили учесници Прве интеркатедарске србистичке конференције у Тршићу 19–21. 6. 2020.

цији српског језика, али и љубави, човечности и врлини – вредностима које се у својој пуноћи могу једино душом матерњег језика сагледати и само њиме изразити. „Није без разлога речено да је улагање у матерњи језик и књижевност једнако улагању у националну безбедност и слично грађењу снажне бране пред опасности од колонијалног статуса народа” (*Декларација 2020*: 2).

ИЗВОРИ

Декларација 2020: *Декларација о неопходности повећања броја часова српског језика и књижевности у основној и средњој школи*, <http://drustvosj.fil.bg.ac.rs/>, 12. 9. 2020.

Драгићевић 2020: Рајна Драгићевић, Питања српског језика и књижевности у основној школи, *Књижевне новине: Лист за књижевност и друштвена питања*, бр. 1297–99, г. LXXII, стр.16.

Милановић 2020: Александар Милановић, Треба ли нам српски језик у гимназији?, *Књижевне новине: Лист за књижевност и друштвена питања*, бр. 1297–99, г. LXXII, стр. 19.

Милошевић/Петровић 2011: Сузана Милошевић, Јелена Петровић, Можемо ли да живимо без енглеских речи, *Политика*, 3. 6. 2011, www.politika.rs.

ЛИТЕРАТУРА

Брборић 1996: Бранислав Брборић, Однос према туђицама: с мером али без аверзије, у: Ј. Планкош (ур.), *О лексичким позајмљеницама*, Суботица: Градска библиотека, 27–51.

Бугарски 1996: Ranko Bugarski, Strane reči danas: pojam, upotreba, stavovi, у: Ј. Plankoš (ur.), *O leksičkim pozajmljenicama*, Subotica: Gradska biblioteka, 17–27.

Васић и др. 2001: Vera Vasić, Tvrtko Prčić, Gordana Nejgebauer, *Rečnik novijih anglicizama: Du you speak anglosrpski*, Novi Sad : Zmaj.

Вуковић 2020: Марија Вуковић, Инстаграм, један од узрока инвазије енглеских речи у употреби српског језика код младих, *Баштина*, 50, 73–90.

Ивир 1985: Vladimir Ivir, *Teorija i tehnika prevodenja*, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu.

Квирк и др. 1985: Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London: Longman.

Киршова 1999: Маријана Киршова, Англицизми у језику савремене штампе (у руском и српском језику), *Српски језик*, IV/1–2, 545–554.

Марковић 2012: Маја Marković, *Uporedna proučavanja vokala engleskog i srpskog jezika: između univerzalnog i specifičnog*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Милетић 1933: Branko Miletić, *Izgovor srpskohrvatskih glasova – Srpski dijalektološki zbornik 5*, Beograd: Srpska kraljevska akademija.

Милојевић 2000: Jelisaveta Milojević, *Word and Words of English: English Morphology A–Z*, Beograd: Papirus.

Миљковић 2020: Миљан Миљковић, Утицај појаве англицизама и енглеских речи у медијима на употребу англицизама у свакодневном говору код деце школског узраста, *Баштина*, 51, 179–192.

Мишић Илић 2011: Biljana Mišić Ilić, Anglosrpski i SerGLISH: Dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog, u: V. Vasić (ur.), *Jezik u upotrebi*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 71–93.

Панић Кавгић 2006: Olga Panić Kavgić, *Koliko razumemo nove anglicizme*, Novi Sad: Zmaj.

Прћић 2011: Tvrтко Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Роуч 2004: Peter Roach, British English: Received Pronunciation (Illustrations of the IPA), *Journal of the International Phonetic Association*, 34, 239–245.

Станојчић/Поповић 2016: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Филиповић 1986: Rudolf Filipović, *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvističku jezičnu dodira*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Флеги и др. 1997: James. E. Flege, Ocke-Schwen Bohn & Sunyoung Jang, Effects of Experience on Non-native Speakers' Production and Perception of English Vowels, *Journal of Phonetics*, 25, 437–470.

Цвијетић 2004: Ратомир Цвијетић, Позајмљенице у настави српског језика, *Српски језик*, IX/1–2, 567–576.

Mirjana M. Stakić Savković, Marijana M. Prodanović

ANGLICISATION OF THE SERBIAN LANGUAGE IN TEACHING PROCESS
(Research Report on the Views of High School and University Students)

Summary

Starting from the assumption that Serbian Language and/or Literature, as school courses, strive for preserving the nature of the Serbian language, despite the strong omnipresent influence of English, this paper aims to shed further light on the phenomenon of the anglicisation taking place within the scopes of teaching practices. The corpora – based on language material provided by high school and faculty students, that is, language learners – has been analysed from the perspective of Phonetics, Morphology, Syntax, Lexicology, i.e., the influence the contemporary English language exerts on standardised Serbian at several language levels. Special attention has been paid to the examples which can no longer be regarded as isolated language (standard-violating) occurrences, but as a habitual, fossilised, and inevitable segment of teaching practise, leading to the anglicisation of the Serbian language. This paper furthermore addresses the the discrimination within high school curricula and language course syllabi in which the examination of literature, rather than grammar, receives more attention and, thusly, has led to a lack of language purism. The research results confirm the hypothesis, and the paper ends with the claim that the Serbian language is experiencing a rather serious threat, prominent not only at the level of its lexicon, but also at all the other levels which, undoubtedly, leaves its mark on the culture the language belongs to, as well its native characteristics.

Key words: Serbian, English, language contacts, anglicisation, anglicisms, teaching process.